

POKLICNA ETIKA V MUZEJIH

V okviru referatov o etičnem kodeksu slovenskih etnologov, ki smo jih kolegice etnologinje (dr. Mojca Ramšak, Zvezdana Koželj, Tita Porenta in Magda Peršič) predstavile na etnološkem večeru marca letos, sem sodelovala s povzetkom rezultatov ankete, ki sem jo opravila med kolegi v slovenskih muzejih, in s svojimi predlogi za izhodišča druge razsežnosti etike, tiste, ki zadeva bolj praktično naravo etičnega ravnanja etnologov muzealcev. Referati bodo namenjeni za pripravo *Etičnega kodeksa slovenskih etnologov*, z vsemi specifičnimi vsebinami muzejske, raziskovalne in konservatorske etnološke prakse.

Ker slovenski muzealci še nimamo objavljenega nacionalnega etičnega kodeksa (predlog je Slovenskemu muzejskemu društvu že dala Metka Fujs iz Pokrajinskega muzeja Murska Sobota), naj bi se dotlej neformalno vsi poklicni muzejski delavci ravnali po *Icomovem kodeksu poklicne etike*,¹ formalno pa to velja le za člane Icoma (nekateri muzeji nimajo Icomovega kodeksa, ker pač niso včlanjeni v to svetovno muzejsko združenje). Kodeks poklicne etike muzejskih delavcev nekako nadomešča in ga po svoje vključuje *Zakon o varstvu kulturne dediščine*,² ki ga moramo spoštovati vsi delavci v slovenskih muzejih, tako kot v drugih zavodih, kjer se ukvarja jo z varstvom kulturne dediščine.

Dejstvo je, da niti Icomov kodeks niti predlog *Etičnega kodeksa slovenskih etnologov*³ ne vsebujeta v celoti poklicnih načel etike kustosa etnologa, zato me je zanimalo, katere so po mnenju etnologov muzealcev etično sporne zadeve in načela, ki bi morali biti enotni za vse etnologe v muzejski stroki oziroma bi bili uporabni v etnološki in muzeološki stroki. V ta namen sem lansko poletje sestavila vprašalnik z 29 vprašanji. Prejeli so ga vsi etnologi po slovenskih muzejih, kar precej časa pa je bil objavljen tudi na spletni strani Slovenskega etnološkega društva:⁴

1. Ali se pri svojem delu poklicnega muzejskega delavca etnologa ravnate po etičnih načelih IKPE (Icomovega kodeksa poklicne etike) in koliko poznate IKPE?
2. Katera etična načela so v IKPE za vaše strokovno in poklicno delo v muzeju po vašem mnenju najpomembnejša?
3. Ali menite, da so določena etična načela IKPE dvoumna ali celo protislovna? Katera in zakaj? (Navedite po sklopih s točkami iz kodeksa, straneh ali opisno!)
4. Ali pogrešate določeno etično načelo v IKPE, ki se dotika etnologovega strokovnega in poklicnega dela v muzeju? Predlogi!
5. Ali poznate EKSE (Etični kodeks slovenskih etnologov)? Katera poklicna etična načela muzejskega delavca etnologa bi vključili v EKSE?

6. Ali menite, da so avtorske pravice primerno vključene v IKPE?
7. Ali imate v muzeju strokovno oziroma poklicno avtonomnost?
8. Ali se z vašim strokovnim delom niso strinjali v muzeju ali zunaj njega? Kako ste rešili to težavo?
9. Ali sodelujete s sodelavci na interdisciplinarni ravni?
10. Ali se z etnološko stroko na poklicni ravni ukvarjajo tudi vaši sodelavci? Ste seznanjeni s tem, pri tem sodelujete?
11. Ali posegate na strokovna področja vaših sodelavcev? Ali sodelavce obvestite o tem in sodelujete z njimi?
12. Ali je zbiralna politika vašega muzeja interdisciplinarno ali avtonomno zasnovana (po kustodiatih)?
13. Ali imate vpogled v celotno predmetno dokumentacijo vašega muzeja?
14. Ali vaš muzej oziroma posamični kustodiat sodelujejo z drugimi slovenskimi javnimi in zasebnimi muzeji oziroma zbirkami glede zbiralne politike?
15. Ali pridobivate predmete tudi s kolegovskega muzejskega terena, ali ga o tem obvestite?
16. Ali s kolegi z vašega področja sodelujete tudi pri terenskem delu?
17. Ali menite, da je po IKPE pri terenskem delu kratena etnologova raziskovalna avtonomnost?
18. Ali imate v okviru vašega muzeja izdelana pravila sodelovanja z zasebnimi zbiralci, društvi, šolami, starinarji, dražilci, prekupčevalci?
19. Ali opravljate etnološki nadzor nad zasebnimi in društvenimi zbirkami? Ali ste imeli kakšne težave pri strokovnem nadzoru?
20. Kje dobite podatke o zasebnih zbirkah?
21. Ali se upravitelji zasebnih zbirk obračajo na vašo strokovno pomoč?
22. Ali imate sami osebno zbirko? Ste jo predstavili muzeju?
23. Kaj menite o zbiralni politiki osebnih zbirk poklicnih muzejskih delavcev? Se vam zdijo določena načela IKPE sporna?
24. Kaj menite o načelu IKPE o neetičnosti kupovanja črtanih inventarnih predmetov poklicnih muzejskih delavcev?

1 Gregor Moder (ur.), *International council of Museums (Statut Icoma, Icomov kodeks poklicne etike)*. Ljubljana 1993, Slovenski odbor Icoma.

2 *Zakon o varstvu kulturne dediščine*. V: Uradni list RS 7/99, 5. februarja 1999, Ljubljana, 555-564.

3 Mojca Ramšak, *Etični kodeks slovenskih etnologov* (predlog). V: Glasnik SED let. 36, št. 1, Ljubljana 1996, 33-37.

4 www.sed-drustvo.si.

25. Ali se strinjate z normativom IKPE, ki pravi, da morate posredovati javnosti, posameznikom in strokovnim kolegom vse vaše znanje in izkušnje, tudi če se nanašajo na vaše osebno raziskovalno delo oziroma posebno interesno področje? Kakšne so vaše izkušnje v zvezi s tem?
26. Kako vrednotijo vaše delo ljubiteljski etnologi, zasebni zbiralci, društva (obojeustransko sodelovanje, citiranje, zahvala ...)?
27. Ali kdaj upravičeno menite, da poskuša javnost vaše strokovno delo zlorabiti zaradi koristoljubnih nagibov?
28. Koliko po vašem mnenju IKPE poklicnim muzejskim delavcem dopušča zasebnost v očeh javnosti?
29. S katerimi etičnimi načeli bi poklicnega muzejskega delavca etnologa obvarovali pred nedobronamernimi očitki javnosti?

Ker mi je znano, da se delovne razmere etnologov razlikujejo od muzeja do muzeja, sem poskušala priti z vprašalnikom do objektivnejše predstave o pereči etični problematiki kustosov etnologov, do nekaterih skupnih izhodišč, ki bi jih vključili v pripravljajoči se *Kodeks poklicne etike muzejskih delavcev* kot tudi v *Etični kodeks slovenskih etnologov*.

Od 57 delujočih etnologov v slovenskih muzejih se jih je na vprašalnik odzvalo sedem, izpolnilo ga je šest, ena kolegica se je opravičila zaradi uvajanja v muzejsko delo oziroma nezadostnih muzejskih izkušenj. Ta odziv po svoje izraža muzejsko stvarnost, v kateri je kustos preobremenjen z različnimi muzejskimi dejavnostmi in birokratskimi zadevami. Vsaj v manjših muzejih se kustos vsak dan srečuje z nezmožnostjo udejanjanja svojega znanja, kar mu onemogočajo materialne in politične ovire, srečuje se z neetičnim ravnanjem, zato se mu zdi razmišljanje o etiki nesmiselno, utopično ... Na podlagi tako majhne vzorčne skupine, ki je odgovorila na omenjena vprašanja, ni mogoče oblikovati korektnih izhodišč oziroma etičnih pravil. Poleg tega je v pripravi Etični kodeks muzejskih delavcev, zato bi bilo morda bolj smotrno, da kustosi etnologi počakamo nanj in na njegovi podlagi opozorimo na muzejska etična pravila v Etičnem kodeksu slovenskih etnologov. O tem se je govorilo že na muzejskem posvetovanju v Velenju,⁵ še posebno pa so vlogo in status kustosa kot gonilne sile muzejske stvarnosti v sodobni slovenski družbi poudarile kolegice Metka Fujs, Marjetka Balkovec - Debevec in Ivana Leskovec.⁶

Kljub temu bi predstavila nekatere etične dileme, s katerimi se srečujemo kustosi etnologi. Iz izpolnjenih vprašalnikov lahko ugotovimo, kje nas muzejske etnologe »čevlji žuli«:

- anketiranci v splošnem poznajo Icomov kodeks in menijo, da so vsa etična stališča kodeksa pomembna in bi jih bilo treba vključiti v Etični kodeks slovenskih etnologov;
- prav tako menijo, da nekatera vprašanja v Icomovem kodeksu niso dodelana oziroma so pomanjkljiva, zato bi jih bilo treba dopolniti;
- tudi etično delovanje kustosa pri terenskem delu je premalo poudarjeno, zato bi bilo treba nanj bolj opozoriti v Etičnem kodeksu slovenskih etnologov;

- Etični kodeks slovenskih etnologov bi bilo treba dopolniti tudi z vsemi področji muzejskega dela, predvsem kar zadeva predmet, zbiralno politiko in sodelovanje med kolegi, saj je poglavje o muzejskem delu v Etičnem kodeksu slovenskih etnologov po mnenju anketirancev posplošeno;
- najpomembnejša etična načela v Icomovem kodeksu poklicne etike so za anketirance tista, ki so povezana z muzejskim delom s predmeti oziroma zbirkami, pa tudi terenskim delom, etiko ustanov in osebno odgovornostjo do javnosti;
- avtorske pravice so po mnenju anketirancev pre malo vključene v Icomov kodeks;
- kustosi etnologi so pripravljeni na interdisciplinarno sodelovanje in ne posegajo na strokovna področja sodelavcev, medtem ko ti večkrat posegajo na etnološko področje (navadno zgodovinarji), nekako je uveljavljeno stališče, da se na etnologijo vsakdo spozna;
- zbiralna politika muzejev je večinoma avtonomno zasnovana (po zbirkah), zato kustosi etnologi večkrat nimajo vpogleda v vso dokumentacijo;
- kustosi etnologi praviloma sodelujejo z drugimi stanovskimi kolegi pri zbiralni politiki in terenskem delu ter se med sabo obveščajo;
- prav nasprotno pa je pri sodelovanju z zasebnimi zbiralci, društvi, šolami, starinarji, dražitelji in prekupčevalci, saj to poteka nenačrno, ker v muzejih nimamo izdelanih pravil za tako sodelovanje, se tudi etnološki nadzor (predvsem evidentiranje) le deloma izvaja;
- nasploh je sodelovanje med zasebnimi zbiralci in kustosi etnologi enosmerno, saj se zbiralci praviloma obračajo na kustosa iz koristoljubnih namenov;
- anketiranci nimajo osebnih zbirk in so proti osebnim zbirkam poklicnih muzejskih delavcev (v nasprotju z Icomovim kodeksom);
- kustosi tudi menijo, da njihovo delo ni dovolj ovrednoteno v očeh javnosti in se večkrat zlorablja, ter ugotavljajo, da etična načela niso ravno sredstvo za varovanje pred nedobronamernimi očitki javnosti.

Če povzamem rezultate ankete, lahko poudarim dve izhodišči:

1. Etični kodeks slovenskih etnologov naj se dopolni z izdelanimi pravili Icomovega kodeksa tako na področju etike ustanov kot na področju poklicnega vedenja kustosov, zlasti kar zadeva zbiralno politiko s poudarjenim **sodelovanjem** strokovnih sodelavcev v samem muzeju z drugimi muzeji in ustanovami (s sodelovanjem bi se preventivno izognili navzkrižnim interesom med ustanovami). Dopolni naj se s **skrbjo za zbirke** in v njihovem okviru za posamezne predmete z vsemi področji muzejskega dela in specifičnimi vsebinami muzejske etnološke poklicne etike (pridobivanje, varovanje, hranjenje, dokumentiranje, raziskovanje, posredovanje javnosti). Tu naj spomnim, da je temeljno delo kustosa skrb za muzejsko gradivo, se pravi - predmet premične kulturne dediščine je tisto, s čimer se prvotno ukvarja kustos. Primerno in strokovno ravnanje s predmeti

skupaj s profesionalnim etičnim vedenjem postavljamo namreč kustos v službo javnega interesa in zaupanja javnosti. V zbiralno politiko sodijo tudi politika in postopki črtanja predmetov iz inventarja, pri čemer bi morali muzeji upoštevati etično pravilo, po katerem predmet najprej ponudijo, zamenjajo ali podarijo drugim muzejem.

2. Drugo izhodišče se nanaša na vprašanje sodelovanja med kustosi etnologov in zasebnimi zbiralci, ki se je v današnji muzejski praksi etnologov izkazalo za najbolj pereče. Gre za poseben odnos zbiralcev in tako imenovanih ljubiteljskih etnologov, ki od muzejskih strokovnih delavcev pričakujejo vsakršne storitve, najraje kar elaborate, ki naj bi jih kustos vzel iz predala za njihovo dejavnost. Kustos pa v takih primerih lahko le izbira med kršenjem osebne ali splošne in poklicne etike. O tem tudi v Icomovem kodeksu ne najdemo izdelanih etičnih pravil. Ugotavljamo, da so strokovni delavci v muzejih in zasebni zbiralci na povsem različnih ravneh glede etične odgovornosti do zbirk oziroma predmetov kulturne dediščine. Ker smo oboji varuhi kulturne dediščine, bi morali tudi oboji upoštevati enaka etična pravila oziroma kodeks poklicnih muzejskih delavcev ali varuhov dediščine – mislim na tiste zasebne zbiralce, ki imajo svoje zbirke v funkciji javnosti in z njimi tržijo. Dejstvo je, da velja za muzejske strokovne delavce tako imenovana humanistična, altruistična poklicna etika v nasprotju z zbiralci, ki prisegajo na tržno etiko. To razhajanje se je izostrilo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so hitre družbene spremembe najbolj zarezale v temeljne ontološke vsebine načina življenja in prevrednotile vzore konkretne družbene biti. Etika kot oblika družbene zavesti in osmisleiv neke družbe je v spremenjenih družbenih razmerah postala odveč. Lahko bi rekla, da te spremembe v etnološki srenji mogoče najbolj izrazito občutimo prav kustosi etnologov, ki v teh novih družbenih razmerah nimamo izdelanih pravil igre ter smo prepuščeni svoji iznajdljivosti in notranjemu etičnemu nadzoru. Pri tem gre za trenutno nerešljivo vprašanje postavitve meje med tako imenovanimi servisnimi storitvami muzejev pod oznako javne, nepridobitne ustanove in vzpostavitevijo tržnih odnosov pri sodelovanju s pravnimi oziroma fizičnimi osebami.

Za spremembo bi reševanje tega vprašanja lahko začeli v nasprotni smeri, se pravi z etičnim kodeksom, kjer bi bilo eno najpomembnejših etičnih načel zahteva po strokovni usposobljenosti vseh varuhov kulturne dediščine (v javnih in zasebnih ustanovah), ki to dediščino predstavljajo javnosti. Navsezadnje vsak poklic zahteva strokovno usposobljenost oziroma licenco za poklicno delovanje. S strokovnim ozaveščanjem in strokovno usposobljenostjo zasebnih zbiralcev z zbirkami, dostopnimi javnosti, bi tako lahko precej rešili etični kaos poklicnega muzejskega dela ter hkrati povrnili ugled ustanovam in spoštovanje narave muzejskega dela. Seveda je to stvar sistemskega urejanja in rešitev z vidika nacionalnega interesa, s poudarkom na vsebinskih rešitvah v

muzejski mreži. Tako bi bile – vsaj formalnopravno, pa tudi etično – presežene nekatere etične zagate v absurdnih razmerah posameznih kustosov etnologov. Za konec bi dodala nekaj tematskih izhodišč, ki so bistvenega pomena za etično ravnanje muzejskih delavcev etnologov in muzejsko delo sploh ter o katerih bi se morali etnologi muzealci pogovarjati:

1. Vprašanja in dileme spoštovanja Icomovega kodeksa med etnologi v muzejih oziroma kako razumeti »naj bi« etične določbe Icomovega poklicnega kodeksa.
2. Etnologova drža in odnos do sodelavcev, ki ga določa strokovna opredeljenost (nejasna razmerja med strokami, pomanjkljivo muzeološko znanje, avtorske pravice med sodelavci, dostopnost gradiva med strokovnimi oddelki muzeja ...).
3. Medosebni odnosi etnologov in odnosi etnologov z drugimi strokovnimi delavci v različnih ustanovah in društvih (sodelovanje nacionalnih in regionalnih ustanov, skupni projekti v duhu večje odprtosti za različne strokovne in poklicne profile ter njihovo spoštovanje, obveščanje o projektih in strokovnih izsledkih na etnologovem področju dela ...).
4. Etična načela etnologa kustosa do informatorja oziroma lastnika predmeta (etična načela raziskovalnega dela, dopolnjena s pravno-etičnimi pravili pridobivanja muzealij, dokumentiranja, restavriranja...).
5. Etnologova etična drža v stikih z javnostjo (strokovno svetovanje, obveščanje, izobraževanje, vrednotenje predmetov, zaupnost podatkov ...).
6. Odnos javnosti do kustosa etnologa oziroma etika neetnologov ali ljubiteljev etnologije, ki delujejo ne-strokovno (tudi z državno podporo: projekt CRP – celosten razvoj podeželja, krajinski parki ...) na etnološkem področju iz ljubiteljskega ali koristoljubnega nagiba in s tem zmanjšujejo ugled stroke in poklicnih etnologov ali mu celo škodujejo.
7. »Etično razsodišče«: vzpostavitev strokovno-pravne telesa, najraje v okviru SED, ki bi na podlagi etičnega kodeksa etnologov svetovalo oziroma odločalo v konfliktnih situacijah kustosov etnologov in etnologov nasploh.

5 Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje, 3.–5. oktobra 2001.

6 Gl.: Metka Fujs, Kustos, gibalno in filozofija muzeja. V: Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje 3.–5. oktobra 2001, Ljubljana, Velenje 2001, Slovensko muzejsko društvo in Kulturni center Ivan Napotnik, 28–31; Marjetka Balkovec - Debevec, Pravljeno število tri, O vlogi treh kustosov v Slovenskem šolskem muzeju. V: prav tam, 60–67; Ivana Leskovec, »Moj kustos« (Kustosi – vloga in status). V: prav tam, 68–69.